

ДОДАТАК
ГРАДОВИ, БИТКЕ И ЗМАЈЕВИ

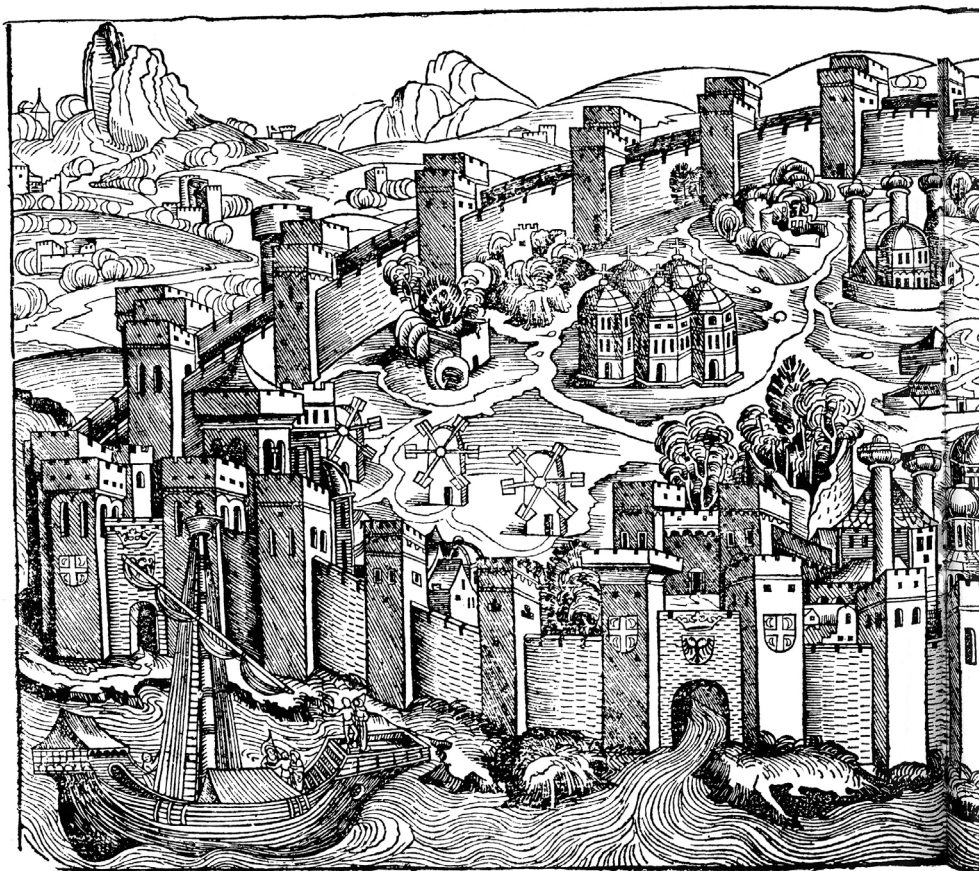
ГРАД И ЊЕГОВА ДУША

*Кључ ове земље и ризница њена јесће
ѓрад Ниш. Било би умесно најасѓи ѓа...*

Мурат I Худавендигар

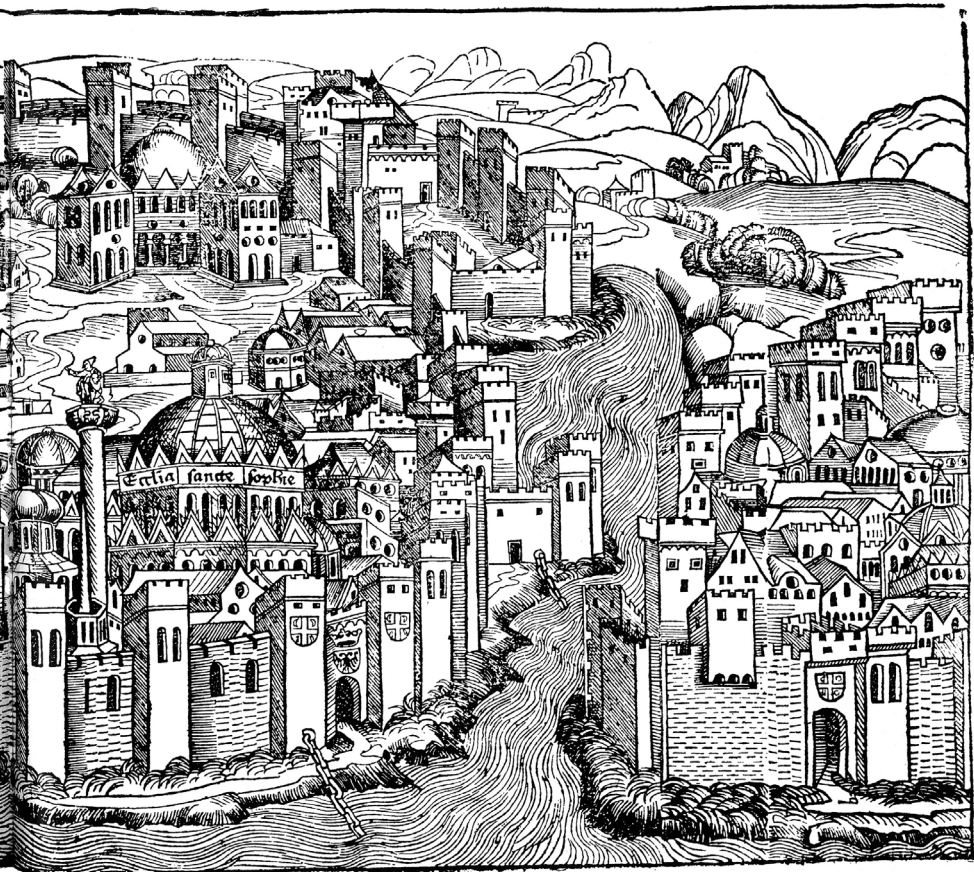
У средњем веку реч *ѓрад* означавала је пре свега насељено место у коме се обављала трговина. С временом овај појам добијао је другачије и шире значење, па се под градом, у време у коме се одвија радња *Олујној бедема*, подразумевало пре свега утврђено насеље у коме трговина има примарну улогу, које има своју сопствену администрацију, а на чијем челу је кефалија, управник града. Такав је био случај и са Нишом, који се налазио на важној раскрсници путева за исток и запад, на знаменитом римском путу *Via Militaris*, који се у средњем веку називао још и Цариградски друм.

Успон градова на овом делу Балкана прекинут је у позној антици, да би се поново наставио под утицајем Византије тј. Ромејског царства, па су тако стари трговински центри поново добили на значају.

Константинопољ (Цариград), гавира на дрвету,
рад Хартамана Шедела, 1493, Нирнбершке хронике

Constantinopel

Антички Наисус није био изузетак.

А добио је и ново име – Ниш.

Ромејски василевс Манојло Комнин користио је овај град као полазишну базу за ратове с Угрима, и због тога га је додатно утврдио; ту се догодио и његов први сусрет са рашким жупаном Стефаном Немањом. Међутим, у време владавине Андроника I Ниш освајају Угри. То не траје дуго – већ 1183. град пада у руке Стефану Немањи. Ту ће се он, шеснаест година касније, сусрести са Фридрихом Барбаросом, кога је пут према Светој земљи водио баш кроз град на Нишави. Недуго потом, након катастрофалног Немањиног пораза у бици на Морави 1191, Ниш поново узимају Ромеји, да би у састав српске државе ушао тек 1331, након битке код Велбужда, у којој су Стефан Дечански и Душан Силни поразили Бугаре. После распада Немањићког царства Ниш улази у састав тзв. Лазареве Моравске Србије; пошто је био међу првима на удару Османлија, кнез одлучује да га додатно ојача. Све се то чинило у склопу припремања одбране од инвазије са истока, тако да су осим Ниша обнављана и дограђивана и друга утврђења, попут Брвеника, Пирота, Сталаћа, Хисара, Козника, Копријана... Унутар свих тих градова створене су тзв. одбрамбене зоне, при чему су се као посебно значајне показале две врло битне законске обавезе: *градозиданије* и *градобљуденије*.

Градозиданије је обавеза зависног становништва која је подразумевала изградњу нових или обнову разрушених грађевина. Ова обавеза нарочито је до изражаја дошла у време цара Душана, када је обновљен

низ старих византијских тврђава, а регулисана је и у самом Душановом закону, чланом 127.

Градобљуденије је другачија обавеза, али се опет тицала махом зависног становништва: оно је било обавезно да чува град, организује даноноћну стражу и одбрану, како у време рата тако и у време мира. Ова обавеза била је нарочито значајна за погранична места, која су била на сталном удару непријатеља, а Ниш је свакако, својим положајем, био једно од њих. У повељи кнеза Лазара и Вука Бранковића Дубровчанима, из 1387, нарочито је истакнут значај зидања и чувања градова – ова је дужност наметнута његовим становницима, док се гостима оставља да се сами одреде.

Нема много података о томе како је тачно Нишка тврђава изгледала у јесен те судбоносне 1386. године, али је сасвим сигурно да је била јака и добро чувана и, без сумње, веома богат трговински центар, који је свакако заслуживао епитет „Лазарева ризница“. У то време, већина тврђава грађена је типски. Примера ради, Лазарева престоница Крушевац била је утврђење које су бранили дванаест четвороугаоних кула и камени бедеми дебљине два метра. У оваквој врсти фортификације доминирала је висока кула, тзв. *донжон* или *бранич* кула, док је посебан значај даван капији или капијама. У град се могло ући углавном кроз главну градску капију, до које се стизало преко покретног моста што се пружао преко опкопа с водом. Међутим, није искључено да је Ниш у то време имао више капија, можда четири, за све стране света, или бар две – једну у правцу Београда, другу у правцу Константинопоља.

Ту, коначно, долазимо и до једног детаљнијег описа Нишке тврђаве, који је дао сам емир Мурат. Наиме, у писму Караманли-оглу Али-бегу, он каже:

Преда мном иђаше моја предња војска да обсед-
нем град Ниш, тврдо место, које приличаше
змају накострешеном једовитим бодљама.

„Накострешени змај“, који се помиње у овом писму, у ствари је фортификација са дугим и оштрим испустима на зидинама, тако да је цела тврђава заиста личила на змаја опруженог у долини. Епитет „тврдо“ место, који јој даје османски емир, говори да су зидине биле високе и снажне. Због тога су Османлије, за разлику од опсаде Пирота, одлучили да овде користе и опсадне справе – што додатно сведочи колико су озбиљно схватили напад на Нишку тврђаву. Ипак, османска тактика освајања градова се, у својој суштини, сводила на масовни јуриш на град након што емир или главнокомандујући војске објави *јаїму*. Мурат је команду над тим јуришем поверио Јахши-бегу, сину Тимура Таша (у роману, један од главних негативаца Зејнудин-ага, у ствари је комбинација ова два историјска лика), који је први уочио слабу тачку у одбрани, а то је била незаштићеност од стрела: са једног узвишења надомак зидина могао се гађати град – и Агарени су то мудро искористили.

После тога осуше на град плусак од стрела, па извршише јуриш и тако град освојише, неверничке ризнице заузеше.

Главни турски извор везан за опсаду Ниша објављен је у Цариграду 1848, у Ферудин-бејевом зборнику турских споменика. У најважнијем извору, Муратовом писму писаном у Бруси а упућеном Али-бегу, каже се, између осталог, овако:

У први мах непријатељ, не смејући се у бој упуштати, повуче се у своја тврда места и на стрмените висове горске и ту, као страшљивац који се крије у кутове, стајаше полућен, не показивајући да је жив. За то време моји јуначки војници паљаху и араху земљу односећи небројени плен. Преда мном иђаше моја предња војска те обседнем град Ниш, тврдо место, које приличаше *змају накострешеном* једовитим бодљама. Да ћемо га освојити беше нам обећано речју у *Корану*, где се каже: Бог дели победе, и час славе и доброга гласа приблизује се муслиманима. И доиста, после напрезања понављани' без одмора за 25 дана, лепа невеста победе открије нам најпосле своје чаробно лице; оборимо бедеме граду по речи која говори: *йонижено би оно шито беше узвишено*, и заузесмо Ниш под своју власт. После тога кренемо натраг дома, ми и наша победоносна војска, која готово беше недирнута и претоварена пленом.

У даљем тексту Мурат пише како је Лазар тражио милост и пристао да буде његов вазал, па му је зато послата опросна повеља (аман-наме), те да се емир са војском вратио у Брусу, и ту је војску распустио.

Ту је, затим, још једно писмо, које је емиру упутио кнез Хамид:

Дознао сам да је много врагова и непријатеља свете Мухамедове вере, међу којима је и безбожни Лазар, са непријатељским делима пошао против правовераца. Ваше величанство пошло је на њи' с много храбром војском и војницима... (...) При свем њиховим броју и помоћи њихових савезника нису се смели упустити у бој, него су се повукли у планине. Један део од њих уђе у град Ниш прибегавши лукавству свакојаком. Док је трајала опсада после многих битки, они покушавају више ноћних излетања да запале муслиманске убојне справе. (...) И доиста, муслимани као разјарени слоновии лавовии навале на различите провалине, растуре својим ударцима оне вреће којима су рупе на зидовима биле затиснуте и напоследу продру у град. Тамо потамане сабљом проклете узбуњенике, узимајући у ропство оне који су утекли од сече, гонећи пред собом као стадо оваца људе и жене, натоварени заостацама њине имовине.

Проницљив читалац запитаће се зашто се, када је пад Ниша у питању, толико пажње поклања турским изворима, а не домаћим? Разлог је прост: домаћих извора је мало и не дају много информација о овоме догађају, сем оног основног – да се десио.

Чак је и њихова хронологија нејасна.

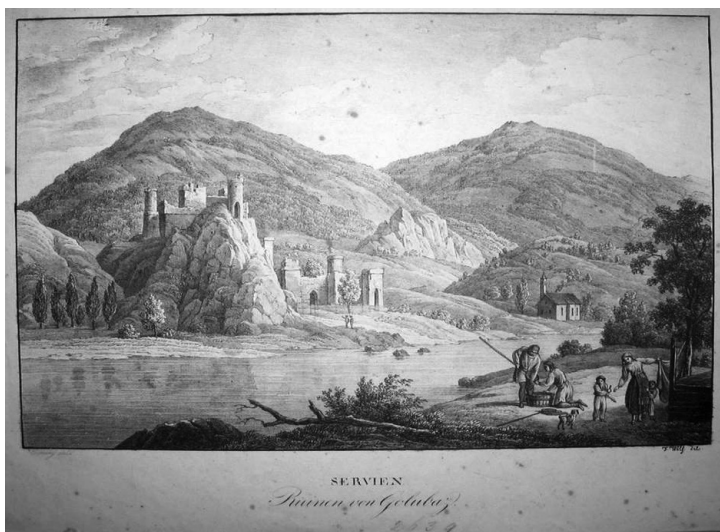
Нејасна је, међутим, и турска хронологија: каже се да се Мурат одмах после пада Ниша вратио у Брусу, те да му је војска била „нетакнута“, што тешко да је могло да буде баш тако након опсаде дуге двадесет пет дана. Бој на Плочнику, који је дошао после пада Ниша, уопште се не спомиње, а додатно збуњује и податак о тобожњем Лазаревом вазалству.

О последицама освајања тврђаве на Нишави Марко Шуица пише:

Пад Ниша у турске руке био је значајан помак у њиховом продирању не само у Лазареву земљу, већ и у приближавању Угарској, с обзиром на то да је Ниш био једна од кључних великих постаја на Цариградском друму (*Via Militaris*), који је повезивао Цариград са Београдом. Контрола над овом комуникационом линијом обезбеђивала је брз транспорт масовнијих војних снага Османлија кроз читав регион од Једрена и Софије па све докле је сезала власт турског султана. Погодност главне балканске транзитне руте више пута је била коришћена за кретање освајачких војски. Тај путни правац користили су и Византинци када су покретали ратне походе на Србе, у XII веку.

Пад Ниша био је, дакле, велики ударац за Лазара и његову малу државу, али је, с друге стране, бојем на Плочнику тај губитак делимично надокнађен. Мурат је у сливу Топлице доживео пораз од ког се

дуго опорављао, а епилог и једног и другог догађаја уследиће три године касније, на Косову, где ће се завршити животни и ратнички пут оба владара.

Утврђење Голубац на Дунаву, аустроугарска разгледница, 19. век